

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до практичних занять з дисципліни «ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»
(для здобувачів вищої освіти спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»)
(Електронне видання)

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри
германо-романської філології та перекладу
Протокол № 6 від 28.01.2021 р.

Сєвєродонецьк 2021

УДК 81(076)

Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Вступ до мовознавства» (для здобувачів вищої освіти спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська» (Електронне видання)) / Уклад.: М.М. Літвінова. – Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. – 40 с.

Методичні вказівки призначені для використання у процесі вивчення дисципліни «Вступ до мовознавства» здобувачами вищої освіти всіх форм навчання ступеня «бакалавр». Вказівки містять завдання для актуалізації та закріплення засвоєного теоретичного матеріалу. Структура та зміст методичних вказівок забезпечує можливість роботи як під керівництвом викладача, так і самостійного опрацювання наведеного матеріалу. Запропоновані завдання спрямовані на вдосконалення та поглиблення знань, отриманих на лекційних заняттях; на формування навичок роботи з науковою літературою; оволодіння методами добору та опрацювання матеріалу з виділенням головної інформації. Рекомендовано здобувачам вищої освіти спеціальності 035 «Філологія».

Укладач: М.М. Літвінова, к.філол.н., доц.

Рецензенти: О.І. Козьменко, к.пед.н., доц., в.о. директора
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

І.Я. Глуховцева, к.філол.н., доц. кафедри української філології та журналістики

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Практичне заняття 1	5
Практичне заняття 2.....	8
Практичне заняття 3.....	12
Практичне заняття 4.....	16
Практичне заняття 5.....	19
Практичне заняття 6.....	23
Практичне заняття 7.....	27
Практичне заняття 8.....	32
Практичне заняття 9.....	35
Методичні рекомендації до виконання завдань з практичних занять	39
Характеристика самостійної роботи	39
Критерії оцінки роботи здобувача вищої освіти на практичному занятті	39

Вступ

Дисципліна «Вступ до мовознавства» входить до переліку навчальних дисциплін, що формують фахові компетентності бакалавра філології за спеціалізацією «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська»: здатність до усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ; здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні; здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв’язання професійних завдань; здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

Курс має зв'язок з дисциплінами: Порівняльна лексикологія іноземної та української мови, Порівняльна граматики іноземної та української мови, Порівняльна стилістика іноземної та української мови, Українська мова (за професійним спрямуванням).

Метою викладання навчальної дисципліни є забезпечення теоретичного фундаменту лінгвістичної підготовки здобувачів вищої освіти: ознайомлення з основними положеннями мовознавства, формування понятійного апарату, сприяння засвоєнню мовознавчої термінології.

Мета практичних занять: поглибити, систематизувати та засвоїти знання отримані під час лекційних занять та у процесі самостійної підготовки до практичних занять.

Задачі практичних занять: активізація систематичної самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти; сприяння формуванню самостійності суджень, уміння обстоювати власні думки, аргументувати їх на основі наукових фактів, розвиток логічного мислення, розвиток культури мовлення, вміння публічного виступу, участі в дискусії; діагностика якості засвоєння навчального матеріалу, здійснення поточного контролю знань здобувачів вищої освіти.

Практичне заняття 1

Мета і задачі: розкрити зв'язки мовознавства з дисциплінами з інших областей знань (виникнення суміжних дисциплін, використання досягнень інших наук в теоретичному та прикладному мовознавстві, практичне значення лінгвістичних досліджень); охарактеризувати внесок іноземних та вітчизняних вчених у розвиток мовознавства; ознайомитися з актуальними проблемами та завданнями сучасних напрямів мовознавства (етнолінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, контрастивної лінгвістики, лінгвістики тексту), розкрити сутність мови як суспільного явища.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

1. Зв'язок мовознавства з іншими науками.

2. Видатні світові та вітчизняні мовознавці. Розкажіть про внесок у розвиток мовознавства наступних вчених (виберіть два іноземних і два вітчизняних мовознавця): Франц Бопп, Якоб Грімм, Вільгельм фон Гумбольдт, Микола Трубецькой, Фердинанд де Сосюр, Шарль Баллі, Ян Бодуен де Куртене, Олександр Потебня, Павло Житецький, Агатангел Кримський, Борис Грінченко, Михайло Жовтобрюх, Георгій Почепцов, Олександр Чередниченко, В'ячеслав Карабан та ін.

3. Сучасні напрями мовознавства: Етнолінгвістика. Соціолінгвістика. Психолінгвістика. Когнітивна лінгвістика. Комунікативна лінгвістика. Контрастивна лінгвістика. Лінгвістика тексту.

4. Роль мови в житті суспільства.

Важливі терміни і поняття:

Мовознавство – наука про сутність, будову, функціонування і розвиток мови.

Мова – система фонетичних, лексичних, граматичних засобів, яка розвивається і забезпечує потреби людини у спілкуванні та пізнанні.

Конкретне мовознавство вивчає окремі (конкретні) мови.

Загальне мовознавство вивчає загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов.

Прикладне мовознавство вивчає застосування мовознавчої теорії на практиці.

Типологічне мовознавство – напрям лінгвістики, що досліджує ступінь структурної близькості або розбіжності мов незалежно від наявності

чи відсутності генетичних зв'язків між ними (на основі подібності й відмінності не в самому мовному матеріалі, а в принципах його організації).

Порівняльно-історичне мовознавство – напрям лінгвістики, який за допомогою порівняльно-історичного методу досліджує споріднені мови.

Соціолінгвістика – наука, яка вивчає соціальну природу мови, її суспільні функції, вплив соціальних чинників на мову і роль мови в суспільному житті.

Етнолінгвістика вивчає мову в її стосунках до культури, а також взаємодію мовних, етнокультурних і етнопсихологічних чинників у функціонуванні й еволюції мови (вплив на структуру мови вірувань, звичаїв, побуту, загалом культури народу).

Філологія – сукупність гуманітарних наук: мовознавства, літературознавства, фольклористики, текстології, джерелознавства, риторики, палеографії (історико-філологічна дисципліна, об'єктом дослідження якої є історія письма, його еволюція), які вивчають духовну культуру певного народу чи цивілізації через мовний і стилістичний аналіз літературних та інших пам'яток.

Герменевтика – учення про принципи інтерпретації, розуміння текстів.

Психолінгвістика – наука, яка вивчає процеси формування і сприйняття мовлення.

Нейролінгвістика – наука, яка на основі лінгвістичних даних вивчає функції і зони центральної нервової системи, пов'язані з мовою.

Семіотика – наука про загальні властивості знаків і знакових систем.

Контрольні питання:

Дайте визначення мовознавству.

Назвіть основні праці Фердинанда де Сосюра.

Назвіть головні поняття ареальної лінгвістики.

Назвіть вчених, які XIX ст. розглядали мову як суспільне явище.

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. Англійську мову вивчає...

- а) загальне мовознавство;
- б) конкретне мовознавство;
- в) прикладне мовознавство.

2. Створює лінгвістичну теорію і є теоретичним...

- а) прикладне мовознавство;

б) конкретне мовознавство;

в) загальне мовознавство.

3. Учення про принципи інтерпретації, розуміння текстів – ...

а) літературознавство;

б) герменевтика;

в) семіотика.

4. Мова – це явище...

а) біологічне;

б) психічне;

в) суспільне.

5. Германські мови належать до...

а) індоєвропейської сім'ї;

б) фінно-угорської;

в) тюркської.

6. До флективних мов належать....

а) чукотська, коряцька;

б) японська, корейська, суахілі;

в) індоєвропейські та семіто–хамітські.

7. Зайва мова з ряду мов: англійська, німецька, французька, фризська, люксембурзька, нідерландська, африкаанс, шведська, данська, норвезька, ісландська, фарерська.

а) ісландська;

б) африкаанс;

в) французька.

8. Таджицька, афганська, курдська, осетинська мови належать до ...

а) семітської групи;

б) тюркської групи;

в) іранської групи.

9. Стоїки виокремили такі частини мови:

а) іменник, дієслово, сполучник, член;

б) сполучник, прикметник, власні імена;

в) дієслово, сполучник, член, власні імена, загальні назви.

10. Вихідною (початковою) одиницею мови Паніні вважав:

- а) корінь;
- б) слово;
- в) фонему.

11. Європейська теорія частин мови йде від:

- а) Арістотеля (IV ст. до н.е.);
- б) Паніні (IV ст. до н.е.);
- в) Прісціана (V-VI вв. н.е.).

12. ...зробили граматику самостійною дисципліною, заклали основи фонетики, морфології, синтаксису, етимології.

- 1) арабські мовознавці
- 2) давньоіндійські мовознавці;
- 3) давньогрецькі мовознавці.

Література:

1. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. І. Дорошенко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Київ: Центр навч. л-ри, 2006. – 283 с.

2. Карпенко Ю. В. Вступ до мовознавства: Підручник / Ю. В. Карпенко – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 336 с.

3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.

4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти/ М. П. Кочерган – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 463 с.

5. Левицький А. Е. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник / А. Е. Левицький, А. В. Сингаївська, Л. Л. Славова – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 104 с.

Додаткова література:

1. Загальне мовознавство : навчально-методичний посібник для студентів денної і заочної форм навчання напряму підготовки 6.020303 Філологія. Мова і література (англійська) / уклад. І. С. Гонца. – Умань : «Візаві», 2017. – 102 с.

2. Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навч. посіб. / Л. В. Супрун. – К. : Знання, 2012. – 335 с.

Практичне заняття 2

Мета і задачі: розкрити суть гіпотез походження мови; з'ясувати роль мови в пізнавальній діяльності людини; визначити поняття «мовна картина світу»; розкрити зв'язок мови і мовлення; ознайомитися з лінгвістичною

концепцією Фердінанда де Соссюра; визначити властивості мовного знака; схарактеризувати мовні рівні та основні одиниці.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

- 1. Гіпотези походження мови. Зовнішні причини мовних змін.**
- 2. Мовна картина світу. Теорія мовної відносності («гіпотеза Сепіра – Уорфа»).**
- 3. Мова, мовлення, мовленнєва діяльність. Лінгвістична концепція Фердінанда де Соссюра.**
- 4. Знакова природа мови. Властивості мовного знака.**
- 5. Рівнева будова мови: основні та проміжні рівні.**

Важливі терміни і поняття:

Звуконаслідувальна гіпотеза полягає в тому, що мова виникла шляхом наслідування людиною звуків природи. За **звукосимволічною гіпотезою** звуками людина передає свої враження про навколишній світ. Згідно з **виговою гіпотезою** предмети навколишнього світу викликали в людини певні почуття, і вона мимоволі вимовляла звуки, які й стали першими словами. **Гіпотеза соціального договору** є розвитком учення Демокріта й Аристотеля про довільність назв (назви за домовленістю). За **гіпотезою трудових вигуків** інстинктивні вигуки супроводжували колективні трудові дії і поступово перетворилися на символи трудових процесів. Прибічники **гіпотези жестів** вважали, що спочатку виникла мова жестів, а потім на її основі звукова мова. За **гіпотезою походження мови Ф. Енгельса** праця, мова і думка формувалися одночасно і в єдності.

Теорія моногенезу – вчення про походження всіх мов світу від однієї мови. **Теорія полігенезу** пов'язана з ідеєю декількох різних центрів походження людини і відповідно різних мов.

Мовна картина світу (МКС) – історично складена в побутовій свідомості людей певного мовного колективу та історично відображена в лексиконі сукупність досвідних уявлень про світ.

Мовлення – конкретно застосована мова, засоби спілкування в їх реалізації.

Знак – емпіричний матеріальний об'єкт, який сприймається на чуттєвому рівні і виступає у процесі спілкування і мислення людей представником іншого об'єкта.

Рівні мови – підсистеми мовної системи, кожен з яких характеризують сукупність відносно однорідних одиниць і набір правил, які регулюють їх використання і групування в різні класи і підкласи.

Контрольні питання:

Поясніть різницю між звуко-символічною та виголовою гіпотезою.

Розкрийте зв'язок мови і мислення.

Визначте практичне значення розмежування мови і мовлення.

Визначте відмінність мови як знакової системи від інших знакових систем.

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. Суть гіпотези походження мови, яку розробляли епікурейці, полягає в тому, що слово виникло як вираження емоційних станів людини. Це гіпотеза ...

- а) звуко-наслідувальна;
- б) виголова;
- в) жестів.

2. Процеси консолідації, конвергенції всіх форм національної мови ведуть до формування...

- а) функціональних стилів у межах однієї літературної мови;
- б) діалектів;
- в) національної літературної мови.

3. Образ світу, втілений в мові, за термінологією американських когнітивістів – «концептуалізація світу, вміщена в мові» – ...

- а) свідомість;
- б) концептуальна картина світу;
- в) мовна картина світу.

4. Мовлення – це явище...

- а) загальне;
- б) абстрактне;
- в) індивідуальне.

5. Мовленнєву діяльність людини у психологічних та лінгвістичних аспектах, мовну здатність людини в контексті її психічних та інтелектуальних здібностей вивчає...

- а) психолінгвістика;
- б) нейролінгвістика;
- в) комунікативна лінгвістика.

6. Американський мовознавець Чарльз Пірс структурував знаки на три типи: іконічні, індексні та символічні. До іконічних знаків можна віднести:....

а) картину або фотоілюстрацію;

б) «вихід» – це знак, який має стрілку, що вказує на вихід;

в) слова «кінь», «вікно».

7. Асиметричний дуалізм мовного знака спричиняє появу...

а) багатозначних слів, омонімів, антонімів;

б) омонімів, антонімів, синонімів;

в) багатозначних слів, омонімів, синонімів.

8. Семіотика досліджує....

а) способи передачі інформації, властивості знаків та знакових систем в людському суспільстві;

б) вивчає значення слів і їх складових частин, словосполук і фразеологізмів;

в) системи письма природних та штучних мов.

9. До проміжних рівнів мови належать ...

а) морфонологічний, лексико–семантичний, фразеологічний;

б) морфонологічний, словотвірний, фразеологічний;

в) фонологічний, словотвірний, фразеологічний.

10. Мінімальна смислова одиниця, неділима складова частина лексичного значення – ...:

а) лексема;

б) семема;

в) сема.

11. Найменша одиниця мови, яка не має власного значення, використовується для утворення, розпізнавання й розрізнення морфем і слів в мовному потоці – ...

а) фонема;

б) морф;

в) склад.

12. Мовний рівень, що є найчутливішим до суспільних змін – ...

а) лексико-семантичний;

б) фонологічний;

в) морфологічний.

Література:

1. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. І. Дорошенко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Київ: Центр навч. л-ри, 2006. – 283 с.
2. Карпенко Ю. В. Вступ до мовознавства: Підручник / Ю. В. Карпенко – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 336 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти/ М. П. Кочерган – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 463 с.
5. Левицький А. Е. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник / А. Е. Левицький, А. В. Сингаївська, Л. Л. Славова – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 104 с.

Додаткова література:

1. Сигеда П.І. Розмежування понять “мова” і “мовлення” у мовознавстві / П.І. Сигеда // Актуальні проблеми слов’янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. — 2010. — Вип. XXIII, ч. 1. — С. 413-430.
2. Сидельникова Л. В. Специфіка функціонування мовного знака у знаковій системі мови / Л. В. Сидельникова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2010. – Вип. 18. – С. 382-391. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2010_18_49

Практичне заняття 3

Мета і задачі: розкрити зв’язок концептуальної та мовної картини світу; ознайомитися з різними поглядами вчених на функції мови; визначити сутність синхронічного та діяхронічного підходів до вивчення мови; схарактеризувати парадигматичні, синтагматичні, ієрархічні відношення між мовними одиницями; розкрити суть і завдання методів дослідження мови.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

1. **(Концептуальна) картина світу vs мовна картина світу. Концепт.**
2. **Функції мови (за Е. Сепіром, Р. Якобсоном, М. Кочерганом).**
3. **Синхронія і діяхронія в мові.**
4. **Парадигматичні, синтагматичні та ієрархічні відношення між мовними одиницями.**
5. **Методи дослідження мови: описовий (дескриптивний), структурний, зіставний, історичний, порівняльно-історичний.**

Важливі терміни і поняття:

Картина світу – сукупність знань про навколишній світ, конструйованих в єдине ціле в результаті процесу пізнання.

Концепт належить до свідомості і включає, на відміну від поняття, крім описово-класифікаційних, чуттєво-вольові та образно-емпіричні характеристики.

Мова виконує низку **функцій**: номінативну, комунікативну, ідентифікаційну, експресивну, гносеологічну, мислетворчу, естетичну, культураносну, фатичну, волюнтативну.

Синхронія – 1) стан мови в певний момент її розвитку, в певну епоху; 2) вивчення мови в цьому стані (в абстракції від часового чинника). **Діахронія** – 1) історичний розвиток мови; 2) дослідження мови в часі, в її історичному розвитку.

Парадигматичні відношення – відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності, позначувальних і позначуваних одиниць мови. **Синтагматичні відношення** – відношення одиниць, розташованих лінійно – це здатність мовних елементів поєднуватися. **Ієрархічні відношення** – відношення структурно простіших одиниць до складніших: фонема до морфеми, морфеми до лексеми, лексеми до речення.

Метод є сукупністю прийомів, способів, правил пізнавальної, теоретичної та практичної діяльності людей.

Контрольні питання:

Поясніть розмежування концептуальної та мовної картин світу.

Охарактеризуйте функції мови.

Поясніть на прикладах сутність парадигматичних та синтагматичних відношень.

Поясніть практичне застосування зіставного методу.

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. Поняття мовної картини світу бере свій початок з праць ...

- а) В. фон Гумбольдта;
- б) Ш. Баллі;
- в) Я. Бодуена де Куртене.

2. Функція встановлення контактів, «підготовка» потенційного співрозмовника до сприйняття інформації – це... функція мови.

- а) волюнтативна;
- б) фатична;

в) гносеологічна.

3.функція мови полягає у тому, що мова виступає засобом ідентифікації мовців, тобто засобом вияву належності їх до однієї спільноти.

а) Комунікативна;

б) Номінативна;

в) Ідентифікаційна.

4. ...передбачає аналіз мовних явищ в одному якомусь часі розвитку мови: на сучасному етапі або в певну історичну добу.

а) панхронія;

б) синхронія;

в) діахронія.

5. Відношення між словами на основі спільності або протилежності їхніх значень – це ...

а) парадигматичні відношення;

б) синтагматичні відношення.

в) ієрархічні відношення.

6. Формулювання загальних положень на основі окремих фактів – це

а) метод синтезу;

б) дедуктивний метод.

в) індуктивний метод.

7. В класифікуванні мовних форм за їх розподілом у тексті одна відносно одної полягає метод.

а) дистрибутивний;

б) статистичний;

в) експериментальний.

8. До структурних методів дослідження мови належать:...

а) дистрибутивний, соціолінгвістичний, трансформаційний і компонентний аналіз;

б) психолінгвістичний, безпосередніх складників, трансформаційний і компонентний аналіз;

в) дистрибутивний, безпосередніх складників, трансформаційний і компонентний аналіз.

9. Суть методу полягає в розщепленні значення слова на його елементарні смисли, які називають семами:

а) компонентний аналіз;

б) метод безпосередніх складників;

в) дистрибутивний метод.

10. Головне завдання цього методу — відкриття законів, за якими розвивалися споріднені мови в минулому — ...:

а) описовий метод;

б) зіставний метод;

в) порівняльно-історичний метод.

11. Методику цього аналізу опрацювали і ввели в наукову практику на початку 50-х рр. XX ст. З.Харріс і Н.Хомський — ...

а) компонентний аналіз;

б) трансформаційний аналіз;

в) дистрибутивний аналіз.

12. Основні принципи методики безпосередніх складників були сформульовані..., а далі розроблені представниками дескриптивної лінгвістики — ...

а) Леонардом Блумфільдом;

б) Миколою Трубецьким;

в) Францем Боппом і Якобом Гріммом.

Література:

1. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. І. Дорошенко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Київ: Центр навч. л-ри, 2006. — 283 с.

2. Карпенко Ю. В. Вступ до мовознавства: Підручник / Ю. В. Карпенко — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — 336 с.

3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган — К. : Видавничий центр «Академія», 2001. — 368 с.

4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти/ М. П. Кочерган — К.: Видавничий центр «Академія», 2006. — 463 с.

5. Левицький А. Е. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник / А. Е. Левицький, А. В. Сингаївська, Л. Л. Славова — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 104 с.

Додаткова література:

1. Сидельникова Л. В. Специфіка функціонування мовного знака у знаковій системі мови / Л. В. Сидельникова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. — 2010. — Вип. 18. — С. 382-391. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2010_18_49

2. Функції мови / Українська мова (енциклопедія) / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. — 2-е вид. випр. і доп. — К.: Українська енциклопедія, 2004. — С.777-778.

Практичне заняття 4

Мета і задачі: визначити предмет дослідження фонетики та фонології, закріпити знання будови мовленнєвого апарату, схарактеризувати аспекти вивчення звуків; визначити одиниці членування мовленнєвого потку; лінгвістичних досліджень); розкрити сутність та функції просодичних засобів; визначити ознаки голосних та приголосних звуків; виявити особливості комбінаторних та позиційних звукових змін.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

1. **Фонетика і фонологія: предмет дослідження, завдання.**
2. **Мовленнєвий апарат людини. Акустичні властивості звуків.**
3. **Сегментні фонетичні одиниці.**
4. **Суперсегментні (просодичні) фонетичні одиниці.**
5. **Ознаки голосних та приголосних звуків англійської мови.**
6. **Синтагматично зумовлені фонетичні зміни.**

Важливі терміни і поняття:

Фонетика — розділ мовознавства, що вивчає всі компоненти фонетичного складу мови: систему його звуків, правил їх сполучення та способів поєднання, складову будову слів, наголос у словах та у фразах, мелодику мовлення, її темп, ритм і тембр. Фонологія досліджує особливості й закономірності функціонування звукової матерії лінгвосистеми.

Звук мовлення — це конкретний звук людської мови, що утворюється за допомогою мовного апарату й має певні артикуляційно-акустичні властивості.

Акустичні властивості звуків: якість вимовляння звуків у вигляді музичних тонів чи шуму; висота; інтенсивність; тембр звука.

Мовленнєвий апарат людини охоплює легені; дихальне горло, гортань, голосові зв'язки; надгортанні порожнини — глотка, рот і ніс, найактивніша з яких ротова, де розміщений язик і яка обмежена піднебінням, нижньою щелепою і спереду зубами, та губи.

Сегментні фонетичні одиниці — звук (фонема), склад, такт (фонетичне слово), синтагма, фраза. **Просодичні, суперсегментні** — наголос та інтонація.

Синтагматично зумовлені фонетичні зміни поділяють на комбінаторні і позиційні. **Комбінаторні звукові зміни** — процеси, зумовлені прямою взаємодією суміжних чи несуміжних звуків — акомодация, асиміляція, дисиміляція, епентеза. **Позиційні звукові зміни** — фонетичні процеси,

зумовлені місцем звуку у слові і складі, наголошеною чи ненаголошеною позицією голосного. До позиційних змін належать редукція, протеза тощо.

Фонема – мінімальна звукова одиниця мови, яка служить для розпізнавання й розрізнення значеннєвих одиниць – морфем і слів. Фонема як функціональна одиниця матеріалізується в звуках.

Контрольні питання:

Поясніть різницю між звуком мови та звуком мовлення.

Назвіть акустичні властивості звуків.

Дайте дефініцію та приведіть приклади синтагми.

Поясніть явище асиміляції.

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. Предметом артикуляційної фонетики є ...

- а) мовленнєвий апарат людини;
- б) функціональний аспект звуків мови;
- в) фізичний аспект звука.

2. Функціональний аспект звуків мови виступає предметом вивчення у....

- а) перцептивній фонетиці;
- б) акустичній фонетиці;
- в) фонології.

3. ... звуки, що вимовляються без вібрації голосових зв'язок, позбавлені голосу (мають тільки шум), називаються....

- а) сонорними приголосними;
- б) глухими приголосними;
- в) голосними.

4. Ритміко-інтонаційна єдність, що складається з одного чи кількох слів, об'єднаних у смисловому та інтонаційному плані:

- а) фраза;
- б) синтагма;
- в) такт.

5. Просодичні фонетичні одиниці – ...та інтонація.

- а) склад;
- б) такт;
- в) наголос.

6. Компонентами інтонації є ...

- а) мелодика; пауза; ритм; тембр; темп;
- б) фразовий наголос; мелодика; пауза; ритм; темп;
- в) фразовий наголос; мелодика; пауза; ритм; тембр; темп.

7. Емоційне виділення слів у висловлюванні напруженою вимовою певних звуків – це

- а) динамічний наголос;
- б) емоційний наголос;
- в) логічний наголос.

8. Складний голосний, що складається з двох елементів, що утворюють один склад – це

- а) монофтонг;
- б) дифтонг;
- в) трифтонг.

9. **Апікальні** звуки артикуються кінчиком язика, який торкається:

- а) верхніх зубів, ясен, піднебіння;
- б) нижніх зубів;
- в) піднебіння, а спинка язика при цьому опущена.

10.... – це складні нерозривні приголосні звуки, утворені як результат злиття двох звукових елементів: зімкненого (проривного) з наступним щілинним, або фрикативним: [ʃ] і [dʒ].

- а) вібранти;
- б) африкати;
- в) зімкнено-прохідні.

11. Часткове або повне уподібнення приголосних звуків: за дзвінкістю-глухістю, за твердістю-м'якістю, за способом творення тощо – ...

- а) епентеза;
- б) акомодация;
- в) асиміляція.

12. Приєднання на початку слова додаткового звука для полегшення вимови – ...

- а) протеза;
- б) епентеза;
- в) дисиміляція.

Література:

1. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. І. Дорошенко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Київ: Центр навч. л-ри, 2006. – 283 с.
2. Карпенко Ю. В. Вступ до мовознавства: Підручник / Ю. В. Карпенко – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 336 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти/ М. П. Кочерган – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 463 с.
5. Левицький А. Е. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник / А. Е. Левицький, А. В. Сингаївська, Л. Л. Славова – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 104 с.

Додаткова література:

1. Сидельникова Л. В. Специфіка функціонування мовного знака у знаковій системі мови / Л. В. Сидельникова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2010. – Вип. 18. – С. 382-391. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2010_18_49
2. Функції мови / Українська мова (енциклопедія) / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. — 2-е вид. випр. і доп. — К.: Українська енциклопедія, 2004. — С.777-778.

Практичне заняття 5

Мета і задачі: розкрити зв'язки мовознавства з дисциплінами з інших областей знань (виникнення суміжних дисциплін, використання досягнень інших наук в теоретичному та прикладному мовознавстві, практичне значення лінгвістичних досліджень); охарактеризувати внесок іноземних та вітчизняних вчених у розвиток мовознавства; ознайомитися з актуальними проблемами та завданнями сучасних напрямів мовознавства (етнолінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, контрастивної лінгвістики, лінгвістики тексту), розкрити сутність мови як суспільного явища.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

1. **Лексикологія, її розділи та предмет вивчення.**
2. **Слово як основна одиниця мови. Поняття лексеми.**
3. **Слово, поняття, концепт. Лексичне значення слова та його структура.**

4. Типи лексичного значення. Мотивовані та немотивовані слова. Внутрішня форма. Народна етимологія.

5. Типи семантичної деривації.

Важливі терміни і поняття:

Лексикологія – розділ науки про мову, який вивчає словниковий склад мови. **Семасіологія** – наука про значення слів, лексичної семантики. **Ономасіологія** – наука, яка вивчає процеси найменування. **Ономастика** – наука про власні назви, яка складається з антропоніміки – науки про імена людей і топоніміки – науки про географічні назви. **Етимологія** – наука, яка досліджує походження слів. **Фразеологія** – наука про стійкі словосполучення, фразеологізми. **Лексикографія** – наука про укладання словників.

Слово – мінімальна структурно-семантична одиниця мови, яка виражає своїм звуковим складом поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їхні ознаки чи відношення між ними, вільно відтворюється в мовленні і служить для побудови висловлювань.

Лексичне значення слова – історично закріплена в свідомості людей співвіднесеність слова з певним явищем дійсності. **Поняття** – всезагальна та узвичаєна думка про предмети, явища і факти об'єктивної дійсності, що виникає у свідомості мовців під час вживання певної лексичної одиниці. **Концепти** виникають у свідомості людини в результаті її діяльності, осягнення світу, соціалізації і складаються із її безпосереднього чуттєвого досвіду (сприймання навколишнього світу за допомогою органів чуттів), із предметної діяльності людини, мисленнєвих операцій із вже існуючими у її свідомості концептами, із мовного знання.

Семантична деривація – такий семантичний розвиток слова, що полягає в утворенні нових значень. Види семантичної деривації: генералізація; спеціалізація; метафора та метонімія; елевація та деградація.

Контрольні питання:

Охарактеризуйте фразеологію як науку (предмет, завдання).

Наведіть приклади різних визначень слова. В чому полягає різниця в різних підходах до визначення?

Поясніть поняття семантичної валентності.

Наведіть приклади різних видів конотації.

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. Зіставна лексикологія досліджує словниковий склад двох чи більше мов із метою...

- а) укладання словників;
 - б) виведення спільних семантичних закономірностей;
 - в) виявлення причин й закономірностей зміни словникового складу конкретної мови.
2. Лексикологія в широкому значенні має такі розділи:
- а) морфологія, словотвір;
 - б) орфоепія, орфографія;
 - в) лексикографія, етимологія.
3. Слово – це
- а) двостороння одиниця: має план вираження і план змісту;
 - б) одностороння одиниця: має план змісту;
 - в) одностороння одиниця: має план вираження.
4. Слово як одиниці власне лексичного рівня притаманна функція.
- а) словотворча;
 - б) номінативна;
 - в) реляційна (словозмінна).
5. Повнозначні слова – ...
- а) є носіями понять;
 - б) не мають номінативної функції, виражають відношення;
 - в) позначають предмети опосередковано або за відношенням до осіб мовлення.
6. Загальне відображення предметів і явищ в нашій свідомості, мисленнєва категорія, що реалізується у слові – це
- а) концепт;
 - б) поняття;
 - в) значення.
7. Реалія навколишнього світу, що відображена і закріплена мисленням в значенні мовного знаку – це....
- а) сигніфікат;
 - б) референт;
 - в) денотат.
8. Серед зв'язаних значень слів розрізняють:
- а) фразеологічно зв'язані;
 - б) морфологічно зв'язані;

в) лексично зв'язані.

9. Зміна значення, у результаті якого слово, що називає предмети одного виду, поширюється як найменування на всі види даного роду – це....

а) елевація;

б) спеціалізація;

в) генералізація.

10. Перенесення імені предмета на інший предмет здійснюється на основі суміжності – це

а) метонімія;

б) метафора;

в) деградація.

11. Рука долі, дно життя, хвіст літака – це приклади...

а) метонімії;

б) метафори;

в) розширення значення.

12. Nice, fame, marshal, minister – це приклади...

а) метонімії;

б) елевації;

в) деградації.

Література:

1. Гайденко Ю. О. Взаємодія денотативного, сигніфікативного та прагматичного компонентів у структурі лексичного значення слова / Ю. О. Гайденко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2016. – Вип. 62. – С. 77-79. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2016_62_28

2. Гайденко Ю. О. Властивості та ознаки слова / Ю. О. Гайденко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 55. – С. 54-56. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_55_20

3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.

4. Левицький А. Е., Сингаївська А. В., Славова Л. Л. Вступ до мовознавства : навч. посібник / А. Е. Левицький, А. В. Сингаївська, Л. Л. Славова. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 104 с.

Додаткова література:

1. Приблуда Л. М. Особливості використання синекдохи у малій українській прозі кінця XX – початку XXI ст. / Л. М. Приблуда // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 39(2). – С. 316-324. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_39%282%29__44

2. Ткачик О. В., Роговська Н. В. Шляхи поповнення лексичного складу сучасної англійської мови / О. В. Ткачик, Н. В. Роговська // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського. – 2017. – № 9. – С. 36–40.

Практичне заняття 6

Мета і задачі: розкрити зв'язки мовознавства з дисциплінами з інших областей знань (виникнення суміжних дисциплін, використання досягнень інших наук в теоретичному та прикладному мовознавстві, практичне значення лінгвістичних досліджень); охарактеризувати внесок іноземних та вітчизняних вчених у розвиток мовознавства; ознайомитися з актуальними проблемами та завданнями сучасних напрямів мовознавства (етнолінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, контрастивної лінгвістики, лінгвістики тексту), розкрити сутність мови як суспільного явища.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

1. Системні семантичні відношення у лексиці: синонімія, антонімія, полісемія, омонімія.

2. Хронологічна диференціація словникового складу мови.

3. Класифікація лексики за її походженням. Запозичення. Пуризм.

4. Соціально-територіальна диференціація лексики.

5. Стилїстичне розшарування лексики.

Важливі терміни і поняття:

Синоніми – слова, які мають значення, що повністю або частково збігаються. Часткові синоніми – семантичні, стилїстичні, семантико-стилїстичні. **Антоніми** – слова, які мають протилежне значення: контрарні; комплементарні; векторні; реляційні антоніми; дериваційні. Полісемія (багатозначність) – це зв'язок значень слова з однаковою формою, які генетично споріднені і розглядаються діахронічно як результат зміни значення. **Омоніми** – слова, однакові або подібні за звучанням, але різні за лексичним значенням: повні омоніми; неповні омоніми (омоформи, омофони й омографи).

Неологізм – слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на сучасному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові

певного автора (стилістичні або індивідуально-авторські неологізми). **Історизмами** називають слова, що вийшли з ужитку, припинили своє існування у зв'язку з суспільним прогресом. До **архаїзмів** зараховують одиниці, які можна кваліфікувати як застарілі синоніми до слів сучасної мови, що перебувають в активному вжитку.

Запозичення – елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція), який було перенесено з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови до іншої (розрізняють запозичені слова, інтернаціоналізми, іншомовні вкраплення, або варваризми, екзотизми, кальки). **Пуризм** – крайній вияв турботи про чистоту літературної мови, культуру мови, орієнтація на встановлення сурових правил дотримання літературних норм, оберігання мови від впливу іншомовних запозичень.

Спеціальна лексика функціонує у сферах професійної діяльності людей (терміни, професіоналізми, професійний жаргон); на територіях поширення мови, які становлять окремі діалектні ареали (діалектизми); 3) у мовленні груп людей, які формуються за різними ознаками соціального плану (соціолекти).

Функціональна маркованість не входить до значення слова і є додатковою інформацією про доречність, оптимальність слова в певних умовах спілкування, в певному функціональному стилі. **Конотативно марковані** слова мають емоційно-експресивне забарвлення, їхні стилістичні ознаки містяться в лексичному значенні слова. **Функціональний стиль** – сукупність прийомів відбору та сполучень мовленнєвих засобів, функціонально зумовлених змістом, метою та обставинами спілкування (розмовно-побутовий, публіцистичний, офіційно-діловий, науковий та стиль художньої літератури)

Контрольні питання:

За звучанням або написанням розрізняють омоніми і пароніми або омографи і омофони, або омоніми і омографи?

Лексичні діалектизми поділяються на власне лексичні, лексико-семантичні або власне лексичні, етнографічні, лексико-семантичні, або власне лексичні, етнографічні?

Архаїзми поділяють на власне лексичні, лексико-словотвірні або власне лексичні або лексико-словотвірні, лексико-фонетичні, морфологічні, або лексико-фонетичні, морфологічні?

Відмінність між омонімією і полісемією полягає у відсутності спільного звучання або спільного граматичного значення, або спільного компонента лексичного значення?

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. Синоніми, що різняться відтінками значень – це ...
 - а) семантико-стилістичні;
 - б) семантичні;
 - в) стилістичні.
2. Антонімічні відношення в лексиці є ...
 - а) парадигматичними;
 - б) синтагматичними;
 - в) ієрархічними.
3. Синоніми, антоніми, гіпоніми – це...
 - а) лексико-семантичні групи;
 - б) лексико-семантичні категорії;
 - в) лексико-семантичні ряди.
4. Антоніми, що утворюють градуально (ступеневу) опозицію, яка відображає поступову зміну якості, властивості, ознаки – це ...
 - а) реляційні;
 - б) комплементарні;
 - в) контрарні.
5. Слова, які вимовляються однаково, але різняться написанням – це ...
 - а) омофони;
 - б) омоформи;
 - в) омографи.
6. Неологізми представлені новими значеннями, які розвиваються у словах, наявних у мові – ...
 - а) морфологічні;
 - б) лексичні;
 - в) семантичні.
7. Слова, що вийшли з ужитку у зв'язку з суспільним прогресом – ...
 - а) історизми;
 - б) архаїзми;
 - в) варваризми.
8. Слова, запозичені з маловідомих мов, безеквівалентна лексика – ...
 - а) калька;
 - б) екзотизми;

в) інтернаціоналізми.

9. До лексичних діалектизмів відносять ...

а) власне лексичні, етнографічні, лексико-семантичні;

б) власне лексичні, семантичні, лексико-семантичні;

в) власне лексичні, лексико-стилістичні, лексико-семантичні.

10. В цьому стилі використовуються художні засоби всіх інших функціональних стилів; значну роль відіграють індивідуально-авторські засоби мовної виразності, що забезпечують емоційно-образний вплив на читача – це

а) стиль художньої літератури;

б) розмовно-побутовий стиль;

в) офіційно-діловий стиль.

11. Цьому стилю властиві невимушеність, спонтанність спілкування, переважно діалогічна форма обміну інформацією, вживання розмовних варіантів лексичних одиниць – це ...

а) публіцистичний стиль;

б) стиль художньої літератури;

в) розмовно-побутовий стиль.

12. До ознак цього стилю належить точність, конкретність, лаконічність, вживання слів тільки в прямих значеннях, максимальна стандартизація...

а) стиль художньої літератури;

б) публіцистичний;

в) офіційно-діловий стиль.

Література:

1. Межуєва І. Ю. Антонімія як мовне явище: принципи та підходи / І. Ю. Межуєва // Молодий вчений. – 2018. – №9(2). – С. 364-367.

2. Лексика на перетині наукових парадигм : монографія / [Т. П. Вільчинська та ін.] ; за ред. Л. Струганець ; Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. – 211 с.

3. Колоїз Ж. В. Лексичні архаїзми у творчій спадщині Івана Нечуя-Левицького / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. – Вип. 3 / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – С.64–77.

4. Прасол О. М. Історія дослідження явища запозичення в українському мовознавстві: проблемні питання / О. М. Прасол // Лінгвістичні дослідження. – 2014. – Вип. 37. – С. 42-49. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_lingv_2014_37_10

5. Селігей П. О. З історії пуризму в англійській літературній мові. І–ІІІ / П. О. Селігей // Мовознавство. – 2017. – № 5. – С. 3–18; 2017. – № 6. – С. 30–43; 2018. – № 1. – С. 15–23.

Додаткова література:

1. Колісник М. П. Стан досліджень територіальних діалектів англійської мови / М. П. Колісник // Взаємодія одиниць мови і мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – С. 24-28.

2. Колоїз Ж. В. Лексичні архаїзми у творчій спадщині Івана Нечуя-Левицького / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. – Вип. 3 / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – С.64–77.

Практичне заняття 7

Мета і задачі: розкрити зв'язки мовознавства з дисциплінами з інших областей знань (виникнення суміжних дисциплін, використання досягнень інших наук в теоретичному та прикладному мовознавстві, практичне значення лінгвістичних досліджень); охарактеризувати внесок іноземних та вітчизняних вчених у розвиток мовознавства; ознайомитися з актуальними проблемами та завданнями сучасних напрямів мовознавства (етнолінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, контрастивної лінгвістики, лінгвістики тексту), розкрити сутність мови як суспільного явища.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

1. Предмет, завдання, розділи граматики.
2. Типи граматичних значень слова та засоби їх вираження. Граматичні способи.
3. Типи граматичних категорій.
4. Словотвірні способи.
5. Критерії виділення частин мови. Граматичні категорії частин мови в українській та англійській мові.

Важливі терміни і поняття:

Грамматика – будова мови; розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови – систему морфологічних категорій і форм слів різних частин мови, синтаксичних категорій, словосполучень і речень та способи словотворення. **Морфологія** – учення про граматичні властивості слів: зміну

їхніх форм і пов'язаних з ними граматичних значень; вона включає в себе також учення про частини мови як лексико-граматичні властивості. **Синтаксис** розглядає граматичні категорії, що виражаються за допомогою службових слів та порядку слів, моделі побудови речень, їхню комунікативну структуру.

Граматичні значення – абстрактні значення, які характеризують видозміни слова у зв'язках з іншими словами і супроводжують лексичне значення повнозначного слова в конкретному випадку його вживання. Граматичні значення бувають трьох типів: дериваційні, реляційні й модальні. **Граматичні способи** (синтетичні, аналітичні) – матеріальні засоби вираження граматичних значень. **Граматична категорія** (морфологічна, синтаксична) – низка протиставлених один одному однорідних граматичних значень, систематично виражених формальними показниками. **Граматична форма слова** – це єдність граматичного значення і засобів його вираження.

Словозміна – це творення граматичних форм слова за допомогою закінчень. **Словотворення** – процес, механізм, система і результат творення вторинних (похідних) слів, що перебувають між собою у типових структурно-семантичних зв'язках. **Словотвір** – розділ мовознавства, який вивчає процес творення похідних слів, його механізм. **Словотвірний тип** – група слів однієї частини мови, які побудовані за єдиною схемою. Продуктивні види словотвору сучасної англійської мови: афіксація, конверсія, основоскладання, скорочення.

Критерії виділення частин мови – семантичний, морфологічний, синтаксичний, словотвірний.

Контрольні питання:

Ким з українських мовознавців були введені до наукового обігу поняття «граматична категорія» і відповідний термін для його позначення?

Назвіть компоненти лексичного значення та схарактеризуйте їх.

Які способи вираження граматичних значень називають аналітичними? Наведіть приклади.

Поясніть термін «словотвірне гніздо».

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. До розділів граматики відноситься...

- а) орфографія;
- б) ономазіологія;
- в) морфологія.

2. Службові слова є носіями ...

- а) тільки граматичних значень;

- б) тільки лексичних значень;
 - в) лексичних та граматичних значень.
3. Незмінні показники, що дають слову певну граматичну класифікацію ...
- а) модальні значення;
 - б) реляційні значення;
 - в) дериваційні значення.
4. До синтетичних граматичних способів належать...
- а) службові слова;
 - б) внутрішня флексія;
 - в) інтонація та порядок слів.
5. Граматичні категорії поділяють на ...
- а) морфологічні й синтаксичні;
 - б) морфологічні й лексико-семантичні;
 - в) лексико-граматичні й синтаксичні.
6. Морфологічні категорії поділяють на...
- а) словотворчі, дериваційні й словозмінні;
 - б) словотворчі, дериваційні й синтаксичні;
 - в) словотворчі, лексико-граматичні й словозмінні.
7. Співвіднесеність певного граматичного змісту з певним граматичним способом у їх єдності – це ...
- а) граматичне значення;
 - б) граматична категорія;
 - в) граматична форма слова.
8. Граматичні категорії, яких слово може набувати залежно від іншого слова, з яким воно поєднується в реченні – це ...
- а) словозмінні категорії;
 - б) словотворчі категорії;
 - в) дериваційні категорії.
9. Різні форми змінюваного слова становлять його ...
- а) смислову структуру;
 - б) парадигму;
 - в) граматичну форму.

10. Спільна частина похідного і твірного слова, на основі якої постало нове слово, називається ...

- а) твірним словом;
- б) словотворчим засобом;
- в) твірною основою.

11. Словотвірний тип – це група слів однієї частини мови, які об'єднуються на основі таких ознак:

- а) приналежність до однієї частини мови; спільний словотворчий засіб; спільне словотвірне значення;
- б) спільна твірна основа; спільний словотворчий засіб; спільне словотвірне значення;
- в) приналежність до різних частин мови; спільний словотворчий засіб; спільне словотвірне значення.

12. Тип скорочення, при якому зберігається початковий склад слова при опущенні кінцевих, називається ...

- а) апокопою;
- б) афerezою;
- в) синкопою.

Література:

1. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. І. Дорошенко // Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Київ: Центр навч. л-ри, 2006. – 283 с.
2. Карпенко Ю. В. Вступ до мовознавства: Підручник / Ю. В. Карпенко – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 336 с.
3. Квеселевич Д. І., Практикум з лексикології сучасної англійської мови. / Д. І. Квеселевич, В. П. Сасіна – Вінниця: Нова книга, 2001. – 126 с.
4. Плющ М. Я. Граматика української мови [Текст] : морфеміка, словотвір, морфологія : підручник для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М. Я. Плющ. – 2-ге вид., доповн. – К. : Слово, 2010. – 328 с.
5. Сіняговська, І. Ю. Порівняльна лексикологія англійської та української мов: Конспект лекцій, ступінь бакалавр / І. Ю. Сіняговська // М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін. – Кривий Ріг : [ДонНУЕТ], 2019. – 149 с.

Додаткова література:

1. Висоцька Г. В. Причини, що обумовлюють використання граматичних трансформацій в англо-українському перекладі / Г. В. Висоцька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія

«Філологія»: Збірник наукових праць. – Випуск № 31. – Т. 3. – 2017. – С. 104-107.

2. Грибіник Ю. І. Афіксація як один із найпродуктивніших морфологічних способів формування термінів геодезії та кадастру / Ю. І. Грибіник // Science and Education a New Dimension. / editor-in-chief : Dr. X nia Vmos. – Budapest, 2014. – Issue : 29. – С. 36–40.

3. Михальчук Н. О. Словотвір як основне джерело поповнення словника сучасної англійської мови / Н. О. Михальчук // Наукові записки. Серія «Філологічна». Рівненський державний гуманітарний університет. – 2013. – Вип. 38. – С. 94-98.

4. Ярошевич, І. А. Поняття і термін "граматична категорія": основні підходи до витлумачення [Текст] / І.А. Ярошевич // Вісник Київського національного лінгвістичного університету: збірник наукових праць. — Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2014. — 2014. — С. 216-222.

Практичне заняття 8

Мета і задачі: розкрити зв'язки мовознавства з дисциплінами з інших областей знань (виникнення суміжних дисциплін, використання досягнень інших наук в теоретичному та прикладному мовознавстві, практичне значення лінгвістичних досліджень); охарактеризувати внесок іноземних та вітчизняних вчених у розвиток мовознавства; ознайомитися з актуальними проблемами та завданнями сучасних напрямів мовознавства (етнолінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, контрастивної лінгвістики, лінгвістики тексту), розкрити сутність мови як суспільного явища.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

1. Словосполучення як предмет синтагматичного синтаксису (типи словосполучень, граматична та лексична валентність, типи синтаксичного зв'язку в словосполученнях). Синтагма.

2. Ознаки речення. Класифікації речень. Члени речення. Типи синтаксичного зв'язку.

3. Актуальне членування речення. Мовні засоби тема-рематичної організації речення.

4. Лінгвістика тексту. Диференціальні ознаки тексту і текстоутворюючі категорії. Дискурс.

Важливі терміни і поняття:

Синтаксис – вчення про структуру речення, структуру словосполучення (частин речення), структуру зв'язаних груп речень (тексту). Основними одиницями синтаксичного рівня є словосполучення, синтагма і

речення. **Словосполучення** – синтаксична одиниця, яка утворюється поєднанням повнозначних слів за допомогою підрядного граматичного зв'язку, певними лексико-граматичними відношеннями і виражає єдине, але розчленоване поняття. **Валентність** – здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього слів, зумовлена його семантичними і граматичними властивостями здатність слова вступати в синтаксичні зв'язки з іншими словами. Слова у словосполученні поєднуються такими типами зв'язку: узгодження, керування, координація, прилягання, тяжіння, інкорпорація, замикання та ізафет. **Синтагми** – інтонаційно організовані частини, на які поділяється вже утворене речення.

Речення – побудована за певною структурною схемою синтаксична конструкція, мінімальна одиниця мовленнєвої комунікації, що характеризується предикативністю, модальністю, інтонаційним оформленням. За традиційною концепцією речення в англійській мові найчастіше поділяються на розповідні (declarative), питальні (interrogative) і спонукальні (imperative), оптативні (optative), окличні (exclamatory), умовні (conditional sentences).

Актуальне членування речення – членування речення в контексті на вихідну частину повідомлення – тему (те, що надане) і на те, що стверджується про неї – рему (нове).

Лінгвістика тексту – галузь мовознавчих досліджень, об'єктом яких є правила побудови зв'язного тексту та його змістові категорії. **Текст**: 1) вербальний і знаково фіксований (в усній або письмовій формі) продукт мовленнєво-розумової діяльності; 2) вербальна і знаково фіксована «реакція» на ситуацію; 3) опосередковане і вербалізоване відображення ситуації; 4) мовленнєво-розумовий продукт, що відзначається змістовною завершеністю й інформаційною самодостатністю; 5) мовленнєво-розумовий продукт, що має тематичну, структурну і комунікативну єдність; Основними характеристиками тексту є зв'язаність і цілісність. **Дискурс** – текст в нерозривному зв'язку з ситуативним контекстом: у сукупності з соціальними, культурно-історичними, ідеологічними, психологічними та іншими факторами, що обумовлює особливу впорядкованість мовних одиниць різного рівня при втіленні в тексті.

Контрольні питання:

Поясніть термін «синтаксичне словосполучення».

Поясніть сутність наступних типів зв'язку в словосполученні: узгодження, керування, координація.

Надайте різні класифікації речень з погляду форми, змісту та вживання.

Назвіть предмет та об'єкт лінгвістики тексту.

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. Основними одиницями синтаксичного рівня є....
 - а) морфема, словосполучення і синтагма;
 - б) лексема, синтагма і речення;
 - в) граматична основа, синтагма і речення.
2. Зв'язок між словами в словосполученні, який виражається порядком слів або інтонаційно....
 - а) координація;
 - б) прилягання;
 - в) тяжіння.
3. Синтаксична побудова, яка вимагає дистантного розташування найтісніше пов'язаних слів....
 - а) замикання;
 - б) інкорпорація;
 - в) ізафет.
4. Тип синтаксичного зв'язку в словосполученні, коли форма залежного слова повністю зумовлюється стрижневим словом....
 - а) координація;
 - б) прилягання;
 - в) керування.
5. Тип синтаксичного зв'язку, за якого граматичні значення стрижневого слова повторюються в залежному слові....
 - а) узгодження;
 - б) координація;
 - в) тяжіння.
6. Узгодження предикативного означення з підметом....
 - а) узгодження;
 - б) прилягання;
 - в) тяжіння.
7. Інтонаційно організовані частини, на які поділяється речення....
 - а) такт;
 - б) синтагма;
 - в) словосполучення.
8. Істотною ознакою речення, вираженням відношення повідомлюваного до дійсності є

а) предикативність;

б) модальність;

в) інтонація.

9. Розподіл речень на монопредикативні та поліпредикативні здійснюється

а) за структурою;

б) за метою висловлювання;

в) за змістом та вживанням.

10. Один з трьох основних типів синтаксичного зв'язку – субординація – це... зв'язок.

а) сурядний;

б) підрядний;

в) предикативний.

11. Рема є носієм таких ознак, як ...

а) виступати в якості носія «нового»;

б) виступати в якості носія «даного»;

в) виступати вихідним пунктом висловлювання.

12. служить характеристикою тексту як смислової єдності, втілюється як на рівні формальної структурної організації тексту, так і у вимірі його теми або загальної концепції.

а) Цілісність тексту;

б) Зв'язаність;

в) Структурна єдність.

Література:

1. Арешенков Ю. О. Синтаксис сучасної української мови : навчальний посібник для студентів факультету української філології / Ю. О. Арешенков. – Кривий Ріг : КДПУ, 2005. – 88 с.

2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ. – 2. вид., випр. і доп. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 463 с.

3. Леута О. І. Проблемні питання теорії членів речення / О. І. Леута // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. 14. – С. 141-148.

4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 711 с.

5. Шевчук С. В., Кабиш О. О., Клименко І. В. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. / С. В. Шевчук, О. О. Кабиш, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2011. – 544 с.

6. Щербакова О. Л. Дискурс і текст як об'єкти лінгвістики / О. Л. Щербакова // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Кн. 2. – С. 294-297. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2014_2_61

Додаткова література:

1. Арібжанова І. М. Зміст і форма члена речення / І. М. Арібжанова // Українське мовознавство. – 2010. – Вип. 40. – С. 54.

2. Каморникова Ю. В. Граматична категорія членів речення через призму синтаксичних відношень / Ю. В. Каморникова // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2012. – Вип. 12. – С. 12-18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum_2012_12_4

3. Файфер Н. В. Основні напрями дослідження синтаксису / Н. В. Файфер // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. – 2012. – Вип. 25. – С. 101-105. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2012_25_16

Практичне заняття 9

Мета і задачі: розкрити зв'язки мовознавства з дисциплінами з інших областей знань (виникнення суміжних дисциплін, використання досягнень інших наук в теоретичному та прикладному мовознавстві, практичне значення лінгвістичних досліджень); охарактеризувати внесок іноземних та вітчизняних вчених у розвиток мовознавства; ознайомитися з актуальними проблемами та завданнями сучасних напрямів мовознавства (етнолінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, контрастивної лінгвістики, лінгвістики тексту), розкрити сутність мови як суспільного явища.

Постановка завдання:

Використовуючи літературу до практичного заняття та джерела інформації в Інтернеті дайте розгорнуту відповідь на теоретичні питання.

1. Походження й основні етапи розвитку письма.

Предметне письмо.

Графічне письмо: піктографічне й ідеографічне.

Фонографічне письмо: складове (силабічне) письмо, літерно-звукове (консонантно-звукове і вокалізовано-звукове).

2. Перехід від консонантного до консонантно-вокального алфавіту. Латиниця, кирилиця, глаголиця. Графіка.

3. Орфографія. Графо-вимовні невідповідності сучасної англійської мови.

4. Орфоепія. Види транскрипції. Фонетична інтерференція. Транслітерація.

Важливі терміни і поняття:

Письмо – штучно створена система фіксації мовлення, яка дає змогу за допомогою графічних елементів передавати мовленнєву інформацію на відстані й закріплювати її в часі. **Предметне письмо** – оптичні мнемонічні системи, які не відтворюють безпосереднього мовлення, а є нагадуванням чи підказкою для особи, яка приймає повідомлення. На мнемонічній стадії засобами передачі знань та інформації були квіпуси, вампуми та бірки. Найдавніше **графічне письмо** – піктограми (один або послідовність декількох малюнків). **Складове (силабічне) письмо** – кожен графічний знак відповідає складові слова. **Літерно-звукове письмо** – кожен графічний знак (літера) передає окремий звук (фонему). Літерно-звукове письмо має два різновиди: консонантно-звуковий (консонантно-фонемографічний) і вокалізовано-звуковий (вокалізовано-фонемографічний).

Графіка – розділ науки про письмо, який вивчає системи письмових знаків та встановлює відмінність у написанні букв; сукупність усіх засобів писемності тієї чи іншої мови. Графіка охоплює алфавіт (усі букви певної мови, розташовані в певному порядку), діакритичні та пунктуаційні знаки.

Орфографія (правопис) – система загальноприйнятих правил, що визначають способи передачі мовлення на письмі. В орфографії розрізняють чотири основні принципи: фонетичний, морфологічний (фонематичний), історичний (традиційний) та диференційний (смысловий). **Орфоепія** – вимова, яка відповідає прийнятим у мові нормам (сукупність вимовних норм); розділ мовознавства, який встановлює систему вимовних норм.

Транскрипція – це запис без урахування графіки і правопису. Основні принципи транскрипції: 1) кожен звук повинен мати окремий знак; 2) знаки повинні бути однозначними, тобто позначати тільки даний звук; 3) кожен звук повинен мати тільки одне позначення. **Транслітерація** – передача текстів і окремих слів, записаних однією графічною системою, засобами іншої графічної системи.

Контрольні питання:

Розкрийте значення виникнення письма в історії людства.

Назвіть народи, які використовують ідеографічне письмо у наш час.

Початок писемності яких європейських народів дало грецьке письмо?

Назвіть та поясніть принципи орфографії.

Завдання на самостійну роботу:

Опрацювати лекційний матеріал та виконати тест.

1. Розділ мовознавчої науки, який вивчає письмо, називається ...

- а) графіка;
 - б) граматика;
 - в) графологія.
2. Підготовчим етапом у розвитку письма є
- а) піктографічне письмо;
 - б) предметне письмо;
 - в) ієрогліфічне письмо.
3. Фонографія – це ...
- а) розділ науки про мову, що вивчає систему норм літературної мови;
 - б) різновид письма, в якому графічні знаки позначають звуки;
 - в) письмо, що передає мову тільки в її граматичній будові.
4. Фонографічне письмо має різновиди ...
- а) силабічне, алфавітне;
 - б) складове, літерно-звукове;
 - в) літерно-звукове, алфавітне.
5. Складове, або силабічне, письмо – це ...
- а) система графічних знаків, які передають звучання складів;
 - б) сукупність букв, розташованих в історично усталеному порядку;
 - в) алфавіт, у якому букви позначають лише приголосні.
6. Літерно-звукове письмо започаткували ...
- а) китайці;
 - б) єгиптяни;
 - в) давні греки.
7. Кирилиця була розроблена на основі письма ...
- а) візантійсько-грецького;
 - б) китайського;
 - в) латинського.
8. Нині у світі існує чотири основні сім'ї алфавітів ...
- а) грецька, латинська, арабська, індійська;
 - б) латинська, слов'янська, арабська, індійська;
 - в) англійська, німецька, слов'янська, арабська.
9. Графема – це ...

- а) найменша одиниця писемної мови, що відповідає фонемі в усній мові;
- б) варіант фонем;
- в) знак ідеографічного письма.

10. Орфографічні норми – це ...

- а) правила написання слів;
- б) правила вимови;
- в) правила постановки розділових знаків.

11. Існують такі принципи орфографії

- а) смисловий, морфемний, фонетичний, традиційний;
- б) фонетичний, смисловий, морфологічний, історичний;
- в) фонетичний, морфологічний, орфографічний, смисловий.

12. Найдавніші пам'ятки германської писемності виконані ...

- а) рунічним письмом;
- б) кирилицею;
- в) латиною.

Література:

1. Боднар Н. М. Історичний аспект розвитку писемності / Н. М. Боднар // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2009. – Вип. 43. – С. 108-112.
2. Соболев Л. І. Походження латинського алфавіту / М. М. Кравців, Л. І. Соболев // Молодий вчений. – 2018. – № 3.1 (55.1). – С. 169-173.
3. Шастова І. В. Сучасні підходи до визначення провідних принципів орфографічної системи англійської мови / І. В. Шастова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 119. – С. 262-264. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_119_66
4. Шкуркіна В. М. Умови виникнення графічних форм знаків-символів (на прикладі клинопису, єгипетських та китайських ієрогліфів) / В. М. Шкуркіна // Культура України. – 2013. – Вип.44. – С. 211-220. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ku_2013_44_29

Додаткова література:

1. Аліменко О. С. Вплив піктографічних й ідеографічних форм писемності на становлення фонографічного письма (на матеріалі китайських і корейських письмових систем) / О. С. Аліменко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 9(1) . – С. 122-127. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_9%281%29__24

2. Сидельникова Л. В. Символічна природа алфавітного письма / Л. В. Сидельникова // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 23. – С. 156-159. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_23_53

Методичні рекомендації до виконання завдань з практичних занять

Для підготовки до практичного заняття необхідно:

- 1) за планом усвідомити питання, що потребують підготовки;
- 2) ознайомитися з лекційним матеріалом, відповісти на контрольні питання до лекції;
- 3) на основі рекомендованої літератури відповісти на контрольні питання до практичного заняття;
- 4) виконати завдання до самостійної роботи;
- 5) підготуватися до усної відповіді на питання за планом практичного заняття: вивчити необхідні джерела інформації, скласти план та конспект виступу (до кожного пункту плану скорочено письмово викласти матеріал).

Характеристика самостійної роботи

Самостійна робота здійснюється з метою відпрацювання та засвоєння навчального матеріалу, визначеного для самостійних занять; підготовки до майбутніх занять та контрольних заходів; формування культури розумової праці, самостійності та ініціативи у пошуку та набутті знань.

Зміст самостійної роботи студента визначається робочою програмою навчальної дисципліни. Самостійна робота студента з навчальної дисципліни забезпечується відповідними інформаційно-методичними засобами (підручниками, конспектом лекцій, методичними вказівками), передбаченими робочою програмою навчальної дисципліни.

Самостійна робота передбачає виконання практичних завдань з наданих тем відповідно до робочої програми навчальної дисципліни на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних та практичних занять.

Оцінка за самостійну роботу є обов'язковим балом, який враховується при підсумковому оцінюванні навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни.

Критерії оцінки роботи здобувача вищої освіти на практичному занятті

За повністю виконані завдання здобувач вищої освіти може отримати визначену кількість балів:

Інструменти і завдання	Кількість балів
Усна відповідь на занятті	40
Участь в обговоренні	20
Самостійна робота (тест)	10
Самостійна робота (повідомлення)	30
Разом	100

Шкала оцінювання студентів

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять та самостійної роботи

з дисципліни «Вступ до мовознавства»

*(для здобувачів вищої освіти спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»,
(Електронне видання)*

Укладач: М.М. Літвінова, к.філол.н., доц.

Оригінал-макет: М.М. Літвінова, к.філол.н., доц.

Підписано до друку

Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір типогр. Гарнітура Times.

Друк офсетний. Умов. друк. арк. ____ Обл.-вид. арк. ____.

Наклад ____ прим. Вид. № __. Замовлення № __. Ціна договірна.

Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Адреса видавництва: м. Сєвєродонецьк, просп. Центральний, 59а

Телефон: +38 (050) 218 04 78, факс (064 52) 4 03 42

e-mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com